

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica XV (2013)

OMÓWIENIA – POLEMIKI – RECENZJE

Maria Dębowska, *Klasztor Norbertanek w Imbramowicach. Studia i materiały*, Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna, Lublin 2012, 148 ss.

Klasztor Norbertanek w Imbramowicach, drugi obok Zwierzyńca istniejący do dziś dom reguły św. Norberta, nie posiada wyczerpującej monografii¹. Nie jest nią również recenzowana książka. Autorka pomija średniowieczny i wczesnonowożytny okres w dziejach klasztoru, przechodzi od razu do wieku XVIII w., a kończy opisaniem sytuacji klasztoru w czasach niemal nam współczesnych. Niestety, nie znalazło to odbicia w tytule książki. Podkreślić należy, że we wstępie autorka precyzyjnie wylicza zagadnienia, którymi nie będzie się zajmować. Swoją książkę podzieliła na pięć części, każda z nich została poświęcona osobnemu zagadnieniu z różnych okresów dziejowych klasztoru imbramowickiego. Stanowi ona zbiór kilku studiów, które powstały na przestrzeni ostatnich kilku lat. Jak podaje autorka, część zagadnień z jej książki, m.in. dotyczących kształcenia panien w klasztorze w XVIII w. oraz dziejów klasztoru pod zaborami, została opublikowana, natomiast dwa następne, omawiające dokumentację do dziejów klasztoru oraz potrydencką reformę konwentu nie były do tej pory publikowane. Książkę zamyka omówienie tekstu źródłowego dotyczącego wizytacji generalnej klasztoru z 1783 r.

W pierwszej części (s. 7) książki M. Dębowska omawia dokumentację do dziejów norbertanek imbramowickich znajdującą się w archiwum klasztornym. Autorka wykorzystała wydane drukiem źródła do dziejów klasztoru, w tym zbiór dokumentów średniowiecznych i kronikę klasztorną z lat 1703–1741. Wykorzystane w Archiwum Klasztoru ss. Norbertanek w Imbramowicach² zasoby obejmowały raporty Instytutu Naukowego Wyższego Żeńskiego o szkolnictwie i personelu nauczającym z 1836 r. do lat 50. XIX w., akta dotyczące konserwacji kościoła i klasztoru z lat 1828–1912, korespondencję z władzami diecezji kielecko-krakowskiej i kieleckiej, a także z władzami świeckimi z lat 1820–1821, 1836–1965, kroniki klasztorne z lat 1741–1823, księgę profesji prowadzoną od 1681 r., wykaz majątku klasztoru

¹ J. Zdanowski, *Klasztor i kościół ss. Norbertanek w Imbramowicach*, Imbramowice 1952.

² M. Dębowska, *Archiwum Norbertanek w Imbramowicach*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2011, t. 94, s. 29–38.

odnotowany podczas przejęcia go przez władze zaborcze w 1819 r., a także akta dotyczące majątku i utrzymania klasztoru w 1835 r. i 1864 r., akta do spraw gruntowych w Imbramowicach. Autorka korzystała również z ksiąg sądowych biskupstwa krakowskiego (*Acta Episcopalia*) w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Miała ona również do dyspozycji źródła drukowane, m.in. wydany zbiór dokumentów klasztoru pp. Norbertanek w Imbramowicach³ oraz Kronikę klasztorną sióstr norbertanek w Imbramowicach z lat 1703–1741, wydaną przez Włodzimierza Bielaka⁴. Należy podkreślić rzetelność autorki w przeprowadzeniu dokładnej kwerendy archiwalnej. Obraz, który przedstawiła nam M. Dębowska, nie jest pełny, porusza ona tylko niektóre aspekty z życia tej wspólnoty żeńskiej. Jej zdaniem, dopiero XVIII-wieczne dzieje klasztoru imbramowickiego są lepiej udokumentowane ze względu na dużą ilość materiałów zachowanych z tego okresu, przechowywanych do chwili obecnej w klasztornym archiwum. Od XVII w. wszystkie dokumenty klasztorne spisano w specjalnym inwentarzu, o czym wzmiankuje się w 1703 r. Pokażnie zachowanym zbiorem są dokumenty gromadzone do celów procesowych, m.in. kopie i ekstrakty z ksiąg konsystorskich krakowskich, grodzkich, a także ziemskich (najstarsze z XVI w.). Niestety, nie zachowały się żadne inwentarze, które zawierałyby informacje na temat stanu dóbr klasztornych i dochodów. Na uwagę zasługiwała również księga, w której spisano wszystko, co przekazano klasztorowi w latach 1712–1867. Dla wiedzy o wyposażeniu wnętrza przydatne są inwentarze kościoła i klasztoru datowane na XVIII i XIX w. Jak podaje autorka, najstarszymi i najcenniejszymi materiałami przechowywanymi w archiwum imbramowickim są: księga profesji (metryka klasztorna) i księga zmarłych (nekrolog, obitarz). Zachowała się tylko jedna metryka klasztorna z 1682 r. zatytułowana *Księga Obłóczenia i Professowania Wielebnych Panien Zakonnych Konwentu Imbramowickiego* (s. 11). Zdaniem M. Dębowskiej, do początku XVIII w. nie były prowadzone księgi zmarłych sióstr (nekrologi). Dopiero za rządów ksieni Zofii Grotówny wprowadzono obowiązek prowadzenia dokumentacji klasztornej. Również z jej inicjatywy zapoczątkowano pisanie kroniki klasztornej⁵.

W drugiej części (s. 17) M. Dębowska opisała dzieje klasztoru Norbertanek w Imbramowicach w dobie reform trydenckich. Tytuł tego rozdziału nie do końca odpowiada zawartym w nim treściom. Opis soboru trydenckiego został przemieszany z wątkami z czasów średniowiecznych. Jak podaje autorka, wprowadzanie w klasztorach żeńskich reform soboru trydenckiego zostało zapoczątkowane dopiero pod koniec XVI w. Główną reformą było zaostrzenie klauzury zakonnej.

³ *Dokumenty klasztoru pp. Norbertanek w Imbramowicach (1228–1450)*, wyd. Z. Kozłowa-Budkova, Kraków 1948.

⁴ Z. Grothówna, *Kronika klasztorna sióstr norbertanek w Imbramowicach 1703–1741*, wyd. W. Bielak, W.W. Żurek, Kielce 2011; C. Deptuła, *Początki klasztorów norbertańskich w Dłubni-Imbramowicach i Płocku*, „Roczniki Humanistyczne” 1968, 16 (2), s. 5–34.

⁵ B. Skrzydlewska, *Kroniki imbramowickie jako źródło wiedzy o wielopłaszczyznowej działalności Klasztoru ss. Norbertanek w Imbramowicach*, [w:] *Z książką przez życie*, red. A. Krawczyk, Lublin 2008, s. 179–187.

W tej części swojej pracy M. Dębowska starała się odpowiedzieć na pytanie, co było przyczyną przeniesienia siostr zakonnych z Imbramowic do Buska. Zdaniem autorki, mogło to być spowodowane rozluźnieniem obyczajów i nagminnym łamaniem klauzury zakonnej. Przeniesienie siostr zapewne miało na celu zaostrenie karności. Kolejną ważną kwestią, na którą zwróciła uwagę autorka powyższej pracy, jest fakt, iż po okresie potrydenckim wszystkie klasztory żeńskie wyzwoliły się spod wpływów zgromadzeń męskich. Reformy, przeprowadzane w klasztorze z inicjatywy władz diecezjalnych, odbywały się za zgodą opatów hebdowskich. Na szczególną uwagę zasługuje podział klauzury na czynną i bierną, zaproponowany przez M. Borkowską⁶. Pozwolenia na wejście lub wyjście poza furte dawał biskup krakowski, który wydawał dyspensę ksieni. Siostry najczęściej opuszczały klasztor w celu wyjazdów zdrowotnych (wizyta u lekarza, pobyt w szpitalu) czy też objazdów folwarków klasztornych.

Trzecią część (s. 31) autorka poświęciła opisaniu szkolnictwa dziewcząt w klasztorze w XVIII w. Podobnie jak w drugiej części autorka również zamieszcza wątki z czasów średniowiecznych. Opisuje ona dzieje szkolnictwa siostr norbertanek imbramowickich, zaczynając od XV, a kończąc na XX w. Podkreśla ona ogromną rolę i wkład norbertanek w pracę oświatowo-wychowawczą⁷. Zdaniem autorki, program nauczania, który oferowały norbertanki imbramowickie, w niczym nie odbiegał od tego, co oferowały inne klasztory żeńskie. Nowicjuszek wstępujące do klasztoru musiały mieć ukończoną szkołę klasztorną. Większość podopiecznych wstępowała do nowicjatu po uzyskaniu wykształcenia. Autorka dokonała porównania kosztów kształcenia w klasztorze imbramowickim z innymi zgromadzeniami zakonnymi. Dzięki temu pokazała, jaki był wkład siostr w rozwój szkolnictwa. M. Dębowska wspomina również o pobycie w klasztorze żydówek, która następnie zostały ochrzczone. Przykładem tego jest Anna Lejmanówna, która po ukończeniu edukacji starała się o przyjęcie do nowicjatu (s. 40). W szkole siostr norbertanek poza nauką czytania, pisania, śpiewu, muzyki, gry na instrumentach, np. skrzypcach, czy też robótek ręcznych uczono dwóch języków obcych: niemieckiego i francuskiego. W latach 20. XIX w. klasztor prowadził szkołę elementarną, która następnie została przekształcona w Instytut Naukowy Wyższy Żeński, który został zlikwidowany po upadku powstania styczniowego. Po I wojnie światowej utworzono szkołę gospodarczą dla dziewcząt, która działała do 1948 r.

W czwartej części (s. 46) autorka zobrazowała działalność zakonu w okresie zaborów. Omówienie tego tematu zaczyna od opisanie wydarzeń, które miały miejsce w dobie Sejmu Wielkiego. Podobnie jak we wcześniejszych częściach autorka łączy opis z wątkami z czasów nowożytnych. Majątek ziemski ss. norbertanek

⁶ M. Borkowska, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII–XVIII wieku*, Warszawa 1996, s. 120.

⁷ Obszerniej kwestię tę Autorka przedstawiła w: M. Dębowska, *Kształcenie dziewcząt w klasztorze norbertanek w Imbramowicach w XVIII wieku*, [w:] *Historia świadectwem czasów. Księdzu Profesorowi Markowi Tomaszowi Zahajkiewiczowi*, red. W. Bielak, S. Tylus, Lublin 2006, s. 177–192.

przed kasatą składał się z 6 folwarków, 7 wsi i 2 przyległości oraz z przychodów uzyskiwanych z dziesięcin i procentów od kapitałów. Jak podaje autorka, klasztor ss. Norbertanek w Imbramowicach nie uległ kasacji, majątek ziemski siostr został im jednak odebrany, a następnie przekazany pod zarząd władz zaborczych. Ponadto zakazano siostrm przyjmowania nowych kandydatek do nowicjatu, co było jednoznaczne ze skazaniem klasztoru na wymarcie⁸. W dalszej kolejności autorka przedstawiła sytuację klasztoru imbramowickiego po okresie wyjęcia go spod supresji z 1835 r. W tym czasie ponownie przywrócono nowicjat w klasztorze imbramowickim. Niestety, siostrm nie udało się odzyskać dóbr ziemskich, które zostały im odebrane w 1819 r. W zamian za to uzyskały gwarancję podniesienia wysokości przysługującego im rocznego uposażenia do 17 000 zł. Przez cały XIX w. wysokość tej pensji ulegała zmianie, co dokładnie opisała autorka (s. 50–53). Po ukazie z 1864 r. konwent imbramowicki uzyskał status klasztoru etatowego, co zagwarantowało mu możliwość dalszego funkcjonowania, nie mógł on jednak przyjmować nowicjuszek. Po półwiecznej przerwie ponownie przywrócono nowicjat w 1907 r.

Książkę M. Dębowskiej zamyka część piąta (s. 66), w której zamieściła tekst źródłowy wizytacji generalnej klasztoru Norbertanek w Imbramowicach z 1783 r., przeprowadzonej przez ks. Stanisława Ptaszyńskiego. W tym rozdziale autorka zaburzyła dotychczasowy układ chronologiczny, zgodnie z którym omawiała poszczególne wydarzenia z dziejów klasztoru ss. Norbertanek w Imbramowicach. Rozdział wcześniejszy kończy na omówieniu losów klasztoru imbramowickiego do początków XX w., a w następnym wraca do wydarzeń z drugiej połowy XVIII w. Powyższy akt wizytacji autorka omawia według wyszczególnionych etapów towarzyszących przeprowadzaniu wizytacji. Zaczyna od omówienia zapowiedzi wizytacji, następnie wymienia wizytatora wraz z towarzyszącymi mu osobami duchownymi, w dalszej kolejności przechodzi do opisu przebiegu wizytacji oraz omówienia zaleceń wizytatora. Jak podaje autorka, w trakcie przebiegu wizytacji dokonano spisu inwentarza sprzętu kościoła zakonnicy, a także opisano stan ekonomiczny klasztoru z dokładnym opisem folwarków, wsi, lasów, ogrodu, stawów, budynków gospodarczych, karczmy oraz browaru. Podczas wizytacji sporządzono spis wszystkich przywilejów nadanych klasztorowi Norbertanek imbramowickich, ponadto dokumentów opisujących granice, a także wykaz dziesięcin ze wsi klasztornych⁹. Na końcu rozdziału autorka zamieściła tabelki, za pomocą których przedstawiła dane, które zostały spisane po przeprowadzonej wizytacji. Tabela 1 stanowi sumariusz (s. 105) zawierający wykaz wsi, z których chłopcy byli zobowiązani do odrobienia pańszczyzny w ustalonym wymiarze dni, a także zawiera wysokość czynszów i danin. W tabeli 2 (s. 106) zamieszczono spis naczyń gospodarczych i naczyń

⁸ M. Dębowska, *Walka o przetrwanie. Klasztor siostr norbertanek w Imbramowicach w okresie zaborów*, [w:] *Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne*, t. 7, red. B. Wojciechowska, L. Michalska-Bracha, Kielce 2006, s. 137–154

⁹ Z. Kozłowa-Budkowa, *Uposażenie klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach (1228–1450)*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 369–380.

w karczmach, szynkach dla miary, następnie naczynia z rekwizytami żelaznymi i okutymi, naczynia miedziane, blaszane, a także drewniane. Tabela 3 (s. 107) zawiera wykaz zwierząt gospodarczych znajdujących się w folwarku imbramowickim: bydło, owce, kozy, konie, trzoda chlewna, gęsi, kury oraz indyki. Bardziej rozbudowany obraz gospodarki klasztornej daje nam tabela 4 (s. 108–116), w której M. Dębowska przedstawiła ilość miar korców z poszczególnych rodzajów zbóż uiszczanych przez różnych gospodarzy z folwarków klasztornych. W tabeli 5 (s. 117) autorka sporządziła sumariusz wszystkich dziesięcin w pieniądzu pobieranych z każdego folwarku, natomiast w tabeli 6 (s. 118) zobrazowała wykaz wszystkich dziesięcin pobieranych w naturze, analizując każdy folwark z osobna. Ostatnia tabela 7 (s. 119) jest podsumowaniem wydatków klasztoru z procentów podanych w złotówkach. Największe wydatki klasztor ponosił na opłatę officiałów i czeladzi, tj. 2083 zł, a najmniejszą na opłatę deputatów do Trybunału, tj. 30 zł. Łączna ilość uzyskiwanej percepty przez klasztor imbramowicki wynosiła 11 647 zł i 4,5 gr. Na końcu piątej części, M. Dębowska zamieściła jeszcze wykaz imienny wszystkich pańien zakonnych, które zostały wymienione w źródłach (s. 120–123). Wylicza ona 59 zakonnice, w liczbę tą wliczone były również ksienie.

W swojej pracy M. Dębowska użyła do przedstawienia zebranego materiału zestawień tabelarycznych. Poza tabelami autorka nie zastosowała żadnych wykresów, diagramów, map czy ilustracji. Jej sposób przedstawienia materiału jest przejrzysty, gdyby jednak wprowadziła wykresy i diagramy, materiał, który zebrała, byłby bardziej czytelny dla odbiorcy. Na końcu książki poza spisem treści i bibliografią został zamieszczony wykaz skrótów, indeks osób oraz indeks nazw geograficznych. Praca M. Dębowskiej nie zachowuje przejrzystego układu chronologicznego. Opis dziejów klasztoru ss. Norbertanek w Imbramowicach autorka zaczyna od opisu wydarzeń z XVI w., z krótkim nawiązaniem do wydarzeń z końca XV w., a kończy na pierwszej połowie XX w. W tym układzie chronologicznym zostały napisane części od pierwszej do czwartej. Układ ten zaburza rozdział piąty, w którym autorka omawia akt wizytacji z 1783 r., co powoduje, że powraca ona do okresu sprzed zaborów, który został omówiony w czwartej części. Praca M. Dębowskiej wnosi wiele nowych informacji na temat norbertanek imbramowickich. Autorka dokładnie opisała stan uposażenia klasztoru wraz z wyszczególnieniem wszystkich przychodów klasztoru w postaci danin naturalnych i czynszów, wykaz granic oraz opisu folwarku klasztornego. M. Dębowska przeanalizowała system funkcjonowania kancelarii klasztornej, żeby ustalić, jaki rodzaj źródeł mógł się zachować, a także które z nich mogłaby wykorzystać do swoich badań. Autorka sporządziła spis wszystkich dokumentów donacyjnych (z lat 1225–1774). Na ich podstawie wiemy, kiedy klasztor ss. Norbertanek w Imbramowicach powstał i w jakich latach uzyskiwał kolejne nadania ziemskie. Moim zdaniem najlepszą część pracy stanowi rozdział piąty, w którym autorka dokonała analizy stanu majątkowego i gospodarczego klasztoru imbramowickiego.

M. Dębowska, badając tak szeroki okres dziejowy, pominęła kilka istotnych kwestii. Pisząc o gospodarce klasztornej, nie wspomniała nic na temat sytuacji

klasztoru w dobie najazdu szwedzkiego, który odbił się na niej negatywnie. Nie podaje również żadnych informacji na temat działalności dobroczynnej zakonnic imbramowickich z tego okresu, która polegała na udzielaniu bezprocentowych pożyczek ludziom ubogim, którzy mogli zakładać własne gospodarstwa rolne i hodowlane, a pożyczone kwoty były oddawane w późniejszym terminie. Nie wspomina nic na temat zbudowania w 1750 r. z funduszy klasztornej szpitala dla ubogich i chorych z pobliskich miejscowości. Autorka zasygnalizowała czytelnikowi, że klasztor został zniszczony w wyniku pożaru, który miał miejsce w 1710 r., natomiast pominięła kwestię drugiego pożaru z 1837 r., w wyniku którego spłonęła wieża kościelna oraz dachy na kościele i klasztorze. M. Dębowska podjęła się w swojej pracy ukazania ogólnego spojrzenia na klasztor ss. Norbertanek w Imbramowicach jako wspólnoty zasłużonej i ciągle istniejącej. Jej praca zachęca do napisania kolejnych monografii, ponieważ, jak sama twierdzi, każdy z jej rozdziałów zasługuje na napisanie odrębnej pracy. Dokładnego omówienia wymaga kwestia powstania klasztoru, budowy, odbudowy i konsekracji zabudowań klasztornej, zabytków sztuki, życia zakonnego i nauczania. Autorka przedstawiła obecny stan badań wraz z wykazem źródeł i literatury przedmiotu. Książka ta może stanowić punkt wyjścia do prowadzenia dalszych badań naukowych nad rolą sióstr norbertanek imbramowickich.

Agnieszka Baran
(Kraków)